

Sestava besedila

Dejavniki sporočanja: okoliščine, sporočevalčev namen, zunanja predmetnost, besedni jezik besedila, prenosnik.

Okoliščinska sestava besedila: komu je namenjeno, kdo ga tvori, kdaj ga tvori, kje je objavljeno.

Naklonska sestava besedila: s kakšnim namenom je bilo tvorjeno. Kako je namen izražen (posredno/neposredno).

Predmetnopomenska sestava: tema, vsebina, kako razvija temo.

Besedno slovnična sestava: oblika, povezanost, razvrstitev besed in stavkov ...

Tvarna sestava besedila: vidni / slušni prenosnik.

Slovnična sestava povedi

- Enostavčna poved, večstavčna poved.
- Vsako besedilo je sestavljeno iz povedi, ki so med seboj povezane pomensko, slovnično, aktualnostno.
- Enopovedno ali večpovedno besedilo.
- Sestava zvez replik. Pobudna in odzivna replika tvorita sekvenco.

Poved in stavek

- Vrste stavkov glede na prisotnost stavčnih členov:
  - o **Dvodelni stavki** – osebek in povedek.
  - o **Enodelni stavki:**
    - Glagolski enodelni stavki – v njih le povedek.
    - Neglagolski enodelni stavki – v njih ni osebne glagolske oblike; *pastavki* – neglagolski enodelni stavki, v katerih je zvalnik, členek, medmet.
- Poved je množica pomensko in oblikovno povezanih besed, ki nekaj pomeni in je nastala v določenih okoliščinah. Je najmanjša enota besedila, ki je lahko že sama besedilo. Velika začetnica, končno ločilo.
- Stavek je zveza besed okrog osebne glagolske oblike. Je iz stavčnih členov:
  - o **Povedek:**
    - Gol: glagol v osebni glagolski obliki. Npr. so prispeli.
    - Zložen: poleg osebne glagolske oblike ima še eno polnopomensko besedo. Npr. je upodobil gole. → povedkov prilastek (podatek o tem, v kakšnem stanju je bil kdo v trenutku dejanja).
Bili so goli. → biti je vez, v vlogi povedkovega določila je polnopomenska beseda.
  - o **Osebek:**
    - Gol: ena polnopomenska beseda. Npr. kljunaši.
    - Zložen: iz več polnopomenskih besed. Npr. Michael Archer.
    - Besede, ki dopolnjujejo jedro, so prilastki (levi, desni). V jedru je vedno samostalniška beseda, v določilu pa je lahko samostalniška ali pridevniška beseda.
  - o **Predmet:**
    - Lahko je gol ali zložen.
    - Povedek predmetu določa sklon → vezava.

o Prislovno določilo:

- Časa, kraja, načina, vzroka.
- Goli ali zloženi.
- Povedek na obliko prislovnega določila ne vpliva → primik.

Zveza stavkov

- Osnovni in dopolnjevalni stavki.
- Priredno zložene in podredno zložene povedi.
  - o Če je stavek v povezavi s pastavkom – soredje.

→ Priredna zveza stavkov:

- Vezalno priredje. (polisindeton, asindeton)
- Stopnjevalno priredje: npr. ne le, temveč tudi
- Ločno priredje: npr. ali – ali
- Protivno priredje: izraža nasprotje, npr. temveč
- Posledično priredje: izraža posledico, npr. zato.
- Pojasnjevalno priredje: osnovni stavek dopolnjuje z logičnim pojasnilom, npr. kajti, namreč, saj
- Sklepalno priredje: osnovni stavek dopolnjuje s sklepom, izpeljanim iz ugotovitve osnovnega stavka. Npr. torej, zatorej ...

→ Podredna zveza stavkov:

- **Odvisniki, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka:**
  - o Prislovnodoločilni odvisniki; povedek glavnega stavka dopolnjujejo s podatkom o okoliščinah dejanja, stanja ... s krajem, časom, načinom, vzrokom, namenom, pogojem, dopuščanjem.
    - **Krajevni odvisnik.**
    - **Časovni odvisnik.**
    - **Načinovni odvisnik.**
    - **Vzročni odvisnik** (vprašalnica zakaj).
    - **Namerni odvisnik** (vprašalnica s katerim namenom).
    - **Pogojni odvisnik** (vprašalnica pod katerim pogojem, v katerem primeru).
    - **Dopustni odvisnik** (vprašalnica kljub čemu; npr. čeprav, četudi).
  - o **Osebkov odvisnik** (vprašalnica kdo ali kaj).
  - o **Predmetni odvisnik** (vprašalnice za predmet).
Če smo v dvomu, kateri je, stavek preoblikujemo.
- **Odvisniki, ki dopolnjujejo del stavčnega člena:**
  - o **Prilastkov odvisnik** (kakšen/kateri/čigav/koliko + samostalniška beseda v glavnem stavku). Lahko nastopa tudi v sredini glavnega stavka.
- Stopnje odvisnikov:
  - o Od glavnega stavka so lahko odvisni vsi odvisniki ali le eden.
  - o Odvisniki iste stopnje so lahko iste vrste in so med seboj povezani priredno, lahko pa so različne vrste, zato je navadno eden pred glavnim stavkom, drugi pa za njim.
  - o Odvisniki raznih stopenj so med seboj neenakovredni.

Večpovedno besedilo

- Lahko je enogovorno ali dvogovorno.

Enogovorno besedilo:

- Vsaka naslednja poved mora biti pomensko/logično povezana s prejšnjo, da je besedilo razumljivo. → povedi sta v **pomenskem razmerju**.
- Vsaka naslednja poved vsebuje podatek iz prejšnje povedi, da ima besedilo rdečo nit. → povedi sta v **oblikovnem/slovničnem razmerju**.
- Vsaka naslednja poved se začenja z znanim podatkom iz prejšnje povedi, končuje pa z novim podatkom → povedi sta v **aktualnostnem razmerju**.

- Pomensko razmerje med dvema povedma – koherenca:

o Ločimo:

- **Vzročno razmerje** (druga poved dodaja podatek o vzroku stanja, opisanega v prvi povedi).
- **Protivno razmerje** (druga poved nosi podatke o neskladnosti z vsebino prve povedi).
- **Naštevalno razmerje** (dopolnjevalna poved dodaja novo lastnost teme iz osnovne povedi).
- **Časovno, posledično, namerno, pogojno, sklepalno razmerje**.

o Glede na to, kako so povedi med seboj povezane in katera vrsta pomenskega razmerja med njimi prevladuje, ločimo 4 slogovne postopke oz. načine razvijanja teme:

- **Opisovanje** (prevladuje naštevalno razmerje).
- **Pripovedovanje** (prevladuje časovno razmerje).
- **Razlaganje** (prevladuje vzročno, posledično, namerno ali pogojno razmerje).
- **Utemeljevanje** (prevladuje pojasnjevalno ali sklepalno razmerje).
- *(Obveščanje (predstavljeni le temeljni podatki o kaki temi)).*

- Oblikovno/slovnično razmerje med povedma – kohezija:

o Navezovanje in napovedovanje.

- Naveznik, napovednik.

o Navezovanje:

- Navezovanje s predmetnopomensko besedo ali besedno zvezo:
  - **Z isto besedo.**
  - **Z nadpomenko.**
  - **S parafrazo** (pomenski opis).
  - **S sopomenko.**
- Navezovanje s kazalno besedo – pozaimljanje:
  - Z osebnim samostalniškim zaimkom za 3. osebo. Npr. njimi.
  - Z osebnim svojilnim zaimkom za 3. osebo. Npr. njena.
  - S kazalnim pridevniškim zaimkom: npr. v tem (jeziku).
  - S kazalnim prislovnim zaimkom. Npr. tu.
- **Navezovanje z osebno glagolsko obliko za 3. osebo**:
  - Npr. (dolga) je.

- **Aktualnostno razmerje med povedma – informativnost**
  - o Izhodišče: del povedi z znanim podatkom, ki navadno stoji na začetku.
  - o Jedro: del povedi z novim podatkom, ki navadno stoji na koncu.
  - o Povezanost izhodišča dopolnjevalne povedi z aktualnostnim delom prve povedi.
    - $I_2 = I_1$
    - $I_2 = J_1$
    - $I_2 = (I_1 + J_1)$
    - $I_2 = J_1/2$

Dvogovorno besedilo:

- Je iz replik. Zveza dveh replik se imenuje **sekvenca**.
- Sekvenco sestavljata pobudna in odzivna replika.
- S podzivno repliko prvi sogovorec izrazi svoje mnenje o ustreznosti odzivne replike.
- Pogovor lahko začnemo z uvajalno repliko.
- Tudi v zvezi replik opazujemo pomensko, slovnično in aktualnostno razmerje med replikami.
  - o Pomensko razmerje v zvezi dveh replik: ločimo raziskovalni, pogajalni, prepričevalni in povezovalni pogovor.
  - o Oblikovno/slovnično razmerje v sekvenci: odzivna replika vsebuje podatek iz pobudne replike, ki je izražen s predmetnopomensko besedo, kazalno besedo, osebno glagolsko obliko. Podatek iz pobudne replike je pogosto tudi izpuščen, ker sogovorca dobro vesta, o čem govorita.
  - o Aktualnostno razmerje v zvezi dveh replik: odzivne replike, za katere je značilno aktualnostno razmerje, so po navadi zelo kratke oz. krajše od pobudnih.

Tvarna sestava besedila

- **Govorjena besedila:**
  - o **Poudarek** (pomembnejša beseda je poudarjena).
  - o **Intonacija** (/ ali \).
    - Padajoča: končujejo se pripovedne povedi in tiste vprašalne povedi, ki se začnejo z vprašalnim zaimkom – dopolnjevalne vprašalne povedi.
    - Rastoča: z njo se končujejo odločevalne vprašalne povedi (od poslušalca zahtevajo da/ne).
    - Vzklična intonacija: ko pripovedne in vprašalne povedi izgovarjamo s čustveno zavzetostjo.
      - Končna intonacija (. ? !)
      - Neskončna intonacija (lahko padajoča, rastoča, , ; :-)
  - o **Premori** (različno dolgi).
  - o **Hitrost** (odvisno, komu sporočamo).
  - o **Register** (višina tona; večinoma govorimo v srednjem tonskem registru svojega tonskega območja).
  - o **Glasovna barva** (glede na razpoloženje, čustveno razmerje do naslovnika in teme; lahko tudi zaradi okvar govornih organov, bolezni).